

Anmeldelse

Jonathan H. Turner, Alexandra Maryanski, Anders Klostergaard Petersen & Armin W. Geertz, *The Emergence and Evolution of Religion: By Means of Natural Selection*, Routledge 2018, 285 s.

Ordkombinationen 'religion' och 'evolution' ger nog många religionsvetare dålig smak i munnen. Det påminner om sent 1800-tal och tidigt 1900-tal och rasistiskt färgade teorier om en uniform utvecklingslinje i stadier från 'primitiv religion' eller magi, via mellanled till mer avancerade (med kristendom som det mest utvecklade).

Tyvärr har nog denna historia hindrat en del religionsvetare från att aktivt ta del av och gå i dialog med den idag snabbt expanderade teoretiska och i viss mån empiriska forskning som utgår från en evolutionär princip om variation och urval (men utan det tidigare stadietänkandet och dess värdering av religionsformer) när den försöker förklara processer av religiös förändring över tid.

Ett nytt tillskott till denna forskning är boken *The Emergence and Evolution of Religion: By Means of Natural Selection* (2018) publicerad av Routledge. Den är samförfattad av fyra forskare: två religionsvetare, Armin W. Geertz och Anders Klostergaard Petersen vid Aarhus universitet, och två sociologer Alexandra Maryanski och Jonathan H. Turner.

Det uttryckliga, och hedervärda motivet är att sammanföra biologiska och sociologiska perspektiv på religion inom evolutionärt orienterat ramverk. Utgångspunkten är en kritisk bedömning att hittillsvarande evolutionära förklaringsmodeller. Dessa har, enligt författarna, varit alltför ensidigt fokuserade vid den biologiska evolutionära process som givit upphov till arten *Homo sapiens*, den (förmodligen) enda art med de psykologiska förutsättningarna, och benägenheterna, för religion. Men, och det författarnas poäng, även om biologiskt orienterade teorier om evolution genom naturligt urval kan förklara grundläggande kognitiva förmågor, emotioner och psykologiska benägenheter som ligger till grund för religiöst tänkande, kan de inte ensamma förklara religiösa traditioners historiska utveckling och framför allt framväxten och expansionen av religiösa gemenskaper. För detta krävs sociologiskt orienterade teorier.

Här går en tydlig skiljelinje i boken, som också delar den på mitten, bokstavligt. Bokens första hälft (om vi bortser från introduktionen) behandlar det författarna benämner darwinskt urval. Det handlar då om hur *Homo sapiens* som art utvecklats som ett resultat av naturligt urval av hjärnfunktioner som gynnat överlevnad och fortplantning, hjärnfunktioner som också, och det är poängen så att säga utgör religi-

ositetens kognitiva och emotionella infrastruktur. Det är en noggrann och mycket informativ genomgång av vad som skiljer vår art dels från andra primater, dels från andra, utdöda, arter inom homonoidsläktet. Slutsatsen blir en som är relativt vanlig i dagens forskning om evolution och religion: Ett av de viktigaste selektionstrycken som verkat för utvecklandet av de arts specifika kognitiva förmågor som kan kopplas till religion är den fördel för överlevnad som storskaligt samarbete mellan individer inneburit. Det finns en stark koppling mellan religion och människors förmåga att bygga välfungerande 'superorganismer' i form av samhällen (av olika storlek).

Det är med denna slutsats i ryggen som bokens andra hälft av boken tar vid, den del som teoretiserar kring *sociala* selektionsprocesser som verkar för den vidare evolutionen av religiösa gemenskaper som superorganismer. Grundtanken är densamma. Superorganismer, eller 'kultstrukturer' konkurrerar med varandra, och den mest lämpade överlever och expanderar. Men här finns också en central skillnad: Medan det darwinska urvalet är 'blint' mellan naturligt framvuxna (gen)varianter (eller snarare deras fenotypiska uttryck), är de andra formerna av urval modularade av mänsklig intentionalitet, agens och kulturell innovationsförmåga. Människor kan, medvetet eller omedvetet, konstruera versioner av religion som är mer konkurrenskraftiga än andra.

Författarna föreslår här fyra typer av selektion på superorganismnivå som de benämner efter några klassiska gestalter i sociologins historia: Herbert Spencer får ge namn åt två av dem (spencerianskt urval typ 1 och typ 2). Émile Durkheim och Karl Marx får ge namn åt de övriga. Vart och en får ett eget kapitel.

Den mest basala är spencerianskt urval typ 1. Den knyter an till grundläggande problem för grupper att säkra intern sammanhållning och fortbestånd över tid. De religiösa föreställningar och handlingsmönster som mest gynnar sammanhållning tenderar att stabiliseras, överleva och föras vidare.

Det durkheimska urvalet förutsätter att superorganismerna är etablerade, och ställs mot varandra i en konkurrens om resurser, och inte minst om nya medlemmar. De kultgemenskaper som bäst lyckas attrahera proselyter är de som överlever och växer sig starka, på andras bekostnad.

Spencerianskt urval typ 2 urval rör sig upp en nivå i termer av storlek på superorganismen. Här handlar det om en 'kamp mellan civilisationer' och religionsexpansion som en följd av kolonisering och militär erövring. Militärt, teknologiskt och ekonomiskt starka samhällen tar över andra samhällens territorium. Med följer de förras religiösa meningssystem som därmed expanderar, särskilt om tvångskonvertering är del av expansionspolitiken.

Det marxistiska urvalet, slutligen, äger rum när det uppstår interna motsättningar i ett samhälle mellan olika grupper och där de som opponerar sig mot den rådande ordningen kan forma nya gemenskaper mobilisera stöd för sin sak med utgångspunkt i religiösa föreställningar och starka emotioner. De former av religion som bäst kan fungera som ett sätt att strukturera och mobilisera motstånd överlever och sprids.

I genomgången av de fyra urvalstyperna på superorganismnivå är strukturen likartad: principerna för de olika formerna av urval utreds, och så tillhandhålls ett

par eller några mer detaljerade exempel, från inuitisk religion (spencerianskt typ 1 urval) till Islamiska staten (marxistiskt urval).

På det stora hela är boken ett välkommet bidrag till forskningen där bokens två delar dock fyller lite olika funktioner. Den första delen, om darwinskt urval, sammanfattar rådande forskningsläge och drar utifrån detta relativt försiktiga slutsatser. Den andra delen, med de "sociologiska" urvalsformerna är mer vågad och tentativ. Den senare är också snävare i fokus, om man ser till de ambitioner som ryms i bokens titel: *The Emergence and Evolution of Religion*. Medan bokens första delen behandlar religion i en vidare mening vilken inbegriper föreställningar, praktiker och social organisation, är det framför allt religion i den tredje förståelsen som står i fokus i den andra delen, på bekostnad av föreställningar och praktiker. Här är det snarare fråga om *The Emergence and Evolution of Religious Groups*. Det ibland lite oklart om religion för författarna är en beroende eller en oberoende variabel i social förändring. Uppenbart är att *religiösa gemenskapers expansion* är en beroende variabel. Samtidigt blir *religiösa föreställningar* och *religiösa praktiker* snarare oberoende variabler som utövar påverkan på den beroende variabeln. Ett lite mer ingående resonemang om, och i så fall hur, de olika urvalsformerna påverkar också religion i termer av föreställningar och praktiker hade varit välkommet.

Författarna anknyter i inledningen till kritiken av evolutionspsykologin för att tillhandahålla 'just-so stories' för kulturella fenomen, det vill säga att utifrån observation av befintliga förhållanden resonera sig bakåt till möjlig evolutionär/biologisk förklaring som vare sig kan beläggas eller motbevisas. I viss mån skulle författarna här kunna anklagas för ett omvänt förfarande: cherry picking. Teorier om selektion av olika typ lanseras och diskuteras grundligt, ackompanjerade av avancerade och inte helt lättolkade grafiska flödesscheman. Ett mindre antal exempel anförs som stöd, men principerna för urvalet av exempel, annat än att de (med något undantag) verkar stämma med teorierna, är inte helt uppenbara.

Detta är inget som är unikt för denna bok, tvärtom. Det är ett ganska vanligt sätt på vilket evolutionära förklaringsmodeller för religion lanseras, i princip som hypoteser, för vilka det vid en översiktlig genomgång av religionshistorien verkar finnas visst stöd. Här finns en viss risk för inflytande av ett mänskligt bekräftelsebias.

Det råder inte brist på evolutionärt orienterade teorier om religiös förändring. Denna bok är ett tillskott till denna samling, och går endast i begränsad omfattning i dialog med andra förslag. Fältet evolution och religion är i behov av nya teorier, men det är också i behov av uppföljning av dessa i termer av att jämföra dem med redan existerande teorier och att värdera efter vetenskapliga principer om bredd, djup och enkelhet. Framför allt behöver teorierna konfronteras med data av olika slag i empiriskt orienterade studier. Jag hoppas att *The Emergence and Evolution of Religion*, med sin detaljerade genomgång av förslag på typer av urval, och de sociala sammanhang där de aktiveras, kan inspirera till sådana studier.

Jonas Svensson, Professor, PhD
Religionsvetenskap, Institutionen för Kulturvetenskaper, Linnéuniversitetet